Warszawa, 20.08.2020 r.

dr hab. Iwona Krycka-Michnowska
Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Sylwii Iwańczuk
***Poeta i Inny: „świat tekstu" i obraz relacji międzyludzkich w korespondencji Mariny Cwietajewej* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Cymborskiej-Lebody**

Twórczość Mariny Cwietajewej – jednej z najbardziej oryginalnych autorek XX wieku – na trwałe wpisała się w historię literatury rosyjskiej, zajmując w niej ważne miejsce. Stało się to za sprawą niewątpliwych walorów artystycznych jej utworów oraz ich uniwersalności. Zainteresowanie bogatym dorobkiem i biografią Cwietajewej nie słabnie niemal od czasu jej debiutu w 1910 r., a zwłaszcza od połowy XX stulecia, przyciągając uwagę ogromnej rzeszy badaczy rosyjskich i zagranicznych. Przedmiotem pogłębionych studiów i refleksji staje się głównie poezja tej autorki, nieco rzadziej – spuścizna prozatorska, a w ostatnim okresie coraz baczniejszą uwagę przyciąga jej korespondencja, czemu sprzyjało odtajnienie w 2000 r. zbiorów archiwalnych poetki, znajdujących się w Rosyjskim Archiwum Państwowym Literatury i Sztuki w Moskwie. Do grona badaczy, którzy podjęli się niełatwego zadania analizy i interpretacji dyskursu epistolarnego rosyjskiej pisarki, dołączyła mgr Sylwia Iwańczuk. Już sam wybór dorobku Cwietajewej, mogącego nastręczać trudności interpretacyjnych współczesnym czytelnikom, pozytywnie wyróżnia Autorkę ocenianej rozprawy.

Przedmiotem badań Doktorantka czyni, niewątpliwie ważne, zagadnienie relacji międzyludzkich, ograniczając zakres swoich dociekań do korespondencji Cwietajewej z dwoma poetami – Borysem Pasternakiem i Nikołajem Gronskim. Eksploruje obszar stosunkowo słabo zbadany, co jest kolejnym atutem dysertacji. Jak przekonująco dowodzi na podstawie zaprezentowanego stanu badań, obrany przez nią „problem badawczy: *„świat tekstu" i obraz relacji międzyludzkich w korespondencji Cwietajewej* nie był jeszcze poddawany namysłowi, a zagadnienie relacji Ja-Ty/Inny ujawniających się w listach wciąż pozostawia szerokie pole możliwości analityczno-interpretacyjnych" (s. 16-17).

W problemowym centrum rozprawy mgr Sylwia Iwańczuk umiejscawia kategorię Innego, wywodzącą się m.in. z rozważań Emmanuela Lévinasa, co uważam za trafne i ważne. Umożliwiło to Doktorantce prześledzenie wielorakich aspektów i przejawów inności

w analizowanych listach Cwietajewej, zarówno na poziomie relacji: poetka – poeta, kobieta – mężczyzna, Mistrz – uczeń, jak też w ramach opozycji między rzeczywistością empiryczną a wyobrażoną/mityczną.

Za metodologiczne drogowskazy posłużyły Autorce pracy studia poświęcone gatunkowi epistolarnemu oraz problematyce form autobiograficznych, zarówno o charakterze ogólnym, jak też dotyczące korespondencji rosyjskiej pisarki. Doktorantka oparła się m.in. na analitycznych konstatacjach Stefanii Skwarczyńskiej zawartych w klasycznej już *Teorii listu*, pracach zbiorowych: *Literatura i komunikacja. Od listu do powieści autobiograficznej* pod red. Artura Blaima i Zbigniewa Maciejewskiego, *Dzienniki pisarzy rosyjskich* oraz *Dzienniki, notatniki, listy pisarzy rosyjskich* pod red. Alicji Wołodźko-Butkiewicz i Ludmiły Łucewicz, a także na ustaleniach Philippe'a Lejeune'a. Pomocna dla mgr Iwańczuk była również monografia litewskiej literaturoznawczyni Natalii Kapocze *Поэтика писем Марины Цветаевой*, prace Marii Cymborskiej-Lebody oraz różnorodne kompendia słownikowe. Dobór opracowań jest trafny i przemyślany, choć, zapewne, można byłoby go poszerzyć o monografie Romana Zimanda, Małgorzaty Czermińskiej czy Pawła Rodaka.

Autorka dysertacji proponuje wieloaspektową interpretację listów Cwietajewej, wykorzystując perspektywę odsłanianą przez hermeneutykę filozoficzną. Często odwołuje się do studiów z zakresu filozofii i teorii literatury oraz myśli religijnej i estetycznej, zwłaszcza do pojęć filozofii dialogu, koncepcji zaproponowanych przez Michaiła Bachtina, a także ustaleń Paula Ricoeura, Rolanda Barthesa, Leszka Kołakowskiego i in. W polu jej zainteresowań znalazły się m.in. prace Gabriela Marcela, Martina Bubera, Emmanuela Lévinasa, Mircei Eliadego, a także myślicieli rosyjskich końca XIX i początku XX w.: Władimira Sołowjowa, Wasilija Rozanowa, Nikołaja Bierdiajewa, Wiaczesława Iwanowa.

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska posiada dobrze przemyślaną, klarowną strukturę, pomysłową koncepcyjnie i ciekawie zrealizowaną. Składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów z wyodrębnionymi w nich podrozdziałami, krótkiego zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku angielskim. W rozbudowanym wstępie Autorka zaprezentowała rzetelnie opracowany stan badań nad twórczością Cwietajewej: omówiła prace powstałe w Rosji i poza jej granicami, w tym dotyczące epistolografii pisarki. Ponadto zdefiniowała przedmiot i cel rozprawy, wyznaczyła ramy metodologiczne dla podjętych przez siebie rozważań oraz jej strukturę.

W rozdziale pierwszym *Miłosny dialog z Innym: listy Mariny Cwietajewej do Borysa Pasternaka* Doktorantka podjęła udaną próbę analizy i interpretacji listów Cwietajewej do autora *Doktora Żywago*, ukazujących intymną relację między korespondentami. Relację Ja-

Ty/Inny przeanalizowała, osadzając ją w kontekście nowożytnej myśli filozoficznej. Poddała namysłowi zagadnienie „samopoznania", traktując je jako formę poszukiwania sensu istnienia. Następnie przedstawiła spojrzenie na kwestię samopoznania u Cwietajewej, a także jej frozumienie tej kategorii. Ponadto poddała wnikliwemu badaniu Cwietajewowską koncepcję spotkania, sposoby kreacji artystycznej obrazu „ja" nadawcy listów oraz symboliczny wymiar obrazu ich odbiorcy. Zwięźle zrekapitulowała i zreferowała najważniejsze zagadnienia i narosłe wokół nich problemy, sięgając do różnorodnych tekstów kultury, w tym do dzieł filozoficznych oraz Biblii.

W drugiej części rozdziału Autorka rozprawy podjęła zagadnienie obrazu Innego i jego mitologizacji, w kolejnych fragmentach zaś przedstawiła rozumienie mitu przez współczesnych filozofów i uczonych, a następnie przez Cwietajewą, dobrze operując wielością przywoływanych kontekstów. W ostatniej części uwagę Doktorantki przykuły sposoby i formy mitologizacji obrazu Pasternaka w listach Cwietajewej. Mgr Iwańczuk trafnie zauważa, że poetka łączy go z przestrzenią nieba, żywiołem powietrza, światem natury, zwłaszcza – światem roślinnym i ideą odradzania życia. Doktorantka dobrze uzasadnia swe ustalenia analityczne i syntetyczne, wskazując że „dialog korespondentów służy ujawnieniu ich podobieństwa rozumianego jako wyjątkowość (...), posiadanie unikalnego daru operowania słowem i odtwarzanie za jego pomocą świata, który został ujrzany oczami duszy (ducha)" (s. 129).

Epistolarnym związkom Cwietajewej z poetą Nikołajem Gronskim mgr Iwańczuk poświęciła drugi rozdział swojej rozprawy. W jego pierwszej części wyodrębniła trzy podrozdziały. Na początku zdefiniowała aparaturę pojęciową zwięźle objaśniając metody, środki oraz stosowane w nim kategorie: podmiotu, podmiotowości, „obrazu autora", a następnie poddała namysłowi listy Cwietajewej. Skupiła uwagę na kreacji obrazu podmiotu epistolarnego jako „poetki kochającej", odwołując się m.in. do starożytnego mitu o Androgyne. Następnie – podmiotu oczekującego na spotkanie z obiektem zainteresowań miłosnych oraz omówiła wybrane aspekty znajomości dwojga rosyjskich poetów ukazujące trud życia na obczyźnie. Kolejną kwestią, którą poruszyła Doktorantka w drugiej już części rozdziału, był somatyczny i duchowy wymiar epistolarnej fascynacji miłosnej Cwietajewej i Gronskiego oraz pojmowanie przez poetkę istoty miłości. W konkluzji celnie stwierdziła, że „przedkładała ona duchowy wymiar tego uczucia nad cielesnym" (s. 218). Ponadto podjęła problem relacji „Mistrz-uczeń" w analizowanych listach oraz zreferowała Cwietajewowską refleksję na temat istoty poezji.

Twórczość epistolarną pisarki Autorka rozprawy osadza w szerokim kontekście kulturowym i historycznym. W poszczególnych częściach pracy najpierw wprowadza i objaśnia stosowane przez siebie fundamentalne kategorie/pojęcia, obszernie, wszechstronnie i rzeczowo prezentuje tło kulturowe i filozoficzne, a następnie przechodzi do analizy i interpretacji listów oraz omówienia zagadnień szczegółowych. Jej tłumaczenia są przekonujące, a wywody precyzyjne i klarowne. Rozdziały zazwyczaj puentowane są celnymi obserwacjami i wnioskami. Jeden z kluczowych mówi, iż „życie Cwietajewej było 'życiem w dialogu', poszukiwaniem samej siebie w spotkaniu z Innym" (s. 245). Zdarzają się jednak tezy i wnioski słabo umotywowane, mało przekonujące, czasem ryzykowne, jak choćby ten, że Cwietajewa jest „w pewnym sensie spadkobierczynią i kontynuatorką rozmyślań Dostojewskiego, bowiem dotyka problemu doświadczania przez jednostkę ludzką więzi z 'tamtym światem', rzeczywistością inną, aniżeli ziemska. Tym samym poetka ujawnia swoją dwoistą naturę, przynależność do dwóch różnych światów, a więc swoją inność" (s. 163).

Tym niemniej jako całość dysertacja jest pogłębioną wypowiedzią na tematy wyraziście nazwane i klarownie objaśnione. Praca zwraca uwagę zakresem problematyki, rzetelnością analityczną, ładem kompozycyjnym oraz dobrym stylem narracji. Doktorantka wykazuje się dociekliwością badawczą, zaproponowane przez nią analizy są przemyślane, choć niektóre wymagają pogłębienia w oparciu o dodatkowe źródła. Część refleksji należałoby silniej osadzić w kontekście biograficznym, czasem brakuje nakreślenia pierwotnego, historycznego tła badanych zjawisk, którym jest tradycja romantyczna oraz poszukiwania estetyczne pisarzy Srebrnego Wieku. Stwierdzenie to dotyczy zwłaszcza rozważań nad centralnym w twórczości Cwietajewej, w tym jej spuściźnie epistolarnej, mitem o poecie. Pewien niedosyt wzbudza m.in. analiza listu z 11. lutego 1925 r. adresowanego do Pasternaka czy też z 4. sierpnia1926 r. Doktorantka nie dostrzega w nich nut dydaktyczno-moralizatorskich i mentorskiego tonu autorki („Вам нужно", „Вам надо"... s. 155, 156:), stawiania się w pozycji mistrza („наставника"), udzielania przez Cwietajewą porad i wskazówek, nierzadko w trybie rozkazującym („брось", „кончай"...), emocjonalności wypowiedzi itp. Zbyt powierzchowna wydaje się analiza listu z 1935 r., w którym pojawia się obraz matki czy też z 12 lipca 1929 r. adresowanego do Gronskiego.

Również tłumaczenia niektórych pojęć budzą wątpliwości: wyraz „соответствие" tłumaczy mgr Iwańczuk jako „podobieństwo" (s. 81), gdy tymczasem kontekst podpowiada, iż właściwszy byłby wyraz „zgodność" lub „odpowiedniość", uwypuklający poczucie unikatowej więzi duchowej między korespondentami, sygnalizowanej w liście przez Cwietajewą jedności, niemal utożsamienia z Innym, którego uznaje za wyjątkowego. *Notabene*, przy okazji rozważań

na temat mitologizacji obrazu Innego można byłoby rozwinąć temat automitologizacji (Cwietajewa jako twórczyni mitu o Pasternaku, a zarazem – o sobie samej).

Autorce ocenianej pracy nie zawsze udało się zachować krytyczną postawę analityczną, cenny w pracy naukowej dystans wobec obiektu badań, a niekiedy także wobec dorobku innych badaczy. W niektórych fragmentach nieco razi emocjonalny stosunek do przedmiotu naukowych eksploracji. Radziłabym unikać także wartościowania w rodzaju: „nieocenioną wartość w tym względzie posiada" (s. 59) czy „niezwykle silnie obecny" (s. 60), a także używania epitetów „niezwykle", „wybitny", „znakomity".

Mimo tych drobnych mankamentów należy stwierdzić, że większość analiz przeprowadzono w sposób solidny i kompetentny. Trzeba docenić sprawność warsztatową Autorki pracy, jej umiejętności interpretacyjne oraz biegłość w korzystaniu z bogatej literatury problemowej. Mgr Iwańczuk wykazuje się bardzo dobrą znajomością podjętej przez siebie tematyki, doskonale porusza się w gąszczu opracowań na temat życia i twórczości Cwietajewej oraz bogatej literatury tworzącej kontekst kulturowy. Imponująca bibliografia, która uwidoczniła ogrom włożonego w dysertację wysiłku oraz staranność przeprowadzonej przez jej Autorkę kwerendy, należy do niewątpliwych atutów pracy.

Na podkreślenie zasługuje także staranność, z jaką sporządzone zostały przypisy, świadczące o erudycji Doktorantki, choć wywody są często przesadnie obciążone odsyłaczami, zbyt rozbudowanymi i drobiazgowymi, które odwracają uwagę czytelnika od meritum, utrudniają lekturę i skupienie się na głównym temacie (niekiedy są to dygresje słabo umotywowane tokiem rozumowania).

Swoją opinię o rozprawie *Poeta i Inny: świat tekstu" i obraz relacji międzyludzkich w korespondencji Mariny Cwietajewej* chciałabym zakończyć kilkoma uwagami dotyczącymi jej przygotowania językowego. Praca jest napisana staranną polszczyzną, choć zdarzają się w niej różnorakie potknięcia językowo-stylistyczne:

1. Daje się zauważyć skłonność Autorki do tworzenia rosyjskojęzycznych kalek, zwłaszcza w zakresie składni. Przykłady: „rosyjskiego emigracyjnego poety" (s. 3), „miłosnej pary" (s. 4), „omówiono reinterpretację poetki biblijnego mitu" (s. 31), „autor której" (s. 57), „moment kulminacyjny którego przypada na" (s. 58), „z poglądami których" (s. 186), „ślady czego" (s. 188), „w trakcie której" (s. 190), „do spuścizny którego" (s. 190), „do pracy której" (s. 204), „w rozważaniach których" (s. 215).

2. W tekście pojawiają się błędy leksykalne i niezręczności, jak: „nie ceni spotkań (...) w ramach codzienności życiowej, np. w granicach zamkniętego interieru, który narzuca pewne ograniczenia" (s. 61), „szczególne znaczenie zyskuje metaforyczne znaczenie łuku oraz tęczy"

(s. 63), „gotowości do życiowego spotkania" (s. 80), „ton konfesjonalny" (s. 130), „podaje wątpliwości" (s. 136, s.193), „podejmuje próbę odczytania życiowego położenia Pasternaka" (s. 136), „w geście wyrazu szacunku" (s. 162), „ziemskie oznaki jego funkcjonowania" (s. 171).

3. Zamiast zaimka wskazującego „owo" autorka nagminnie używa zaimka „owe": „owe osobowe My" (s. 39), „owe twierdzenie" (s. 44), „owe zagadnienie" (s. 50), „owe samookreślenie się" (s. 52-53), „owe stwierdzenie" (s. 86), „owe miejsce" (s. 126), „owe poświęcenie" (s. 153); „owe zbliżenie" (s.162), „owe wyczekiwanie" (s. 197), „owe uczucie" (s. 200).

4. Zauważalna jest tendencja do nadużywania partykuły „jakby" oraz wyrażenia „w pewnym sensie" osłabiających dosłowność wypowiadanych sądów.

Sporadycznie zdarzają się też inne błędy. Odnoszę wrażenie, że Doktorantce zabrakło cierpliwości lub czasu, aby dopracować tekst pod względem stylistycznym. Pośpiech dostrzegalny jest zwłaszcza w końcowej części pracy, o czym świadczy także brak podsumowania ostatniego rozdziału. Powyższe uwagi mają charakter formalny, są jedynie wskazówką w przypadku planów publikacji rozprawy. Jeśli Autorka się na to zdecyduje, obok starannej poprawy, zachęcałabym do przetłumaczenia obcojęzycznych terminów, które stanowią istotny element analizy i interpretacji oraz zmiany w całej pracy formy podawczej – proponuję usunięcie form *pluralis maiestatis* i przejście na „narrację" w pierwszej osobie.

Pomimo drobnych usterek redakcyjnych, zresztą łatwych do usunięcia, oceniam rozprawę wysoko, jest ona rzetelnym, interesującym studium problemowym, sprawnie napisanym i skomponowanym, które wystawia dobre świadectwo kulturze umysłowej i znajomości tematu przez Autorkę.

Wniosek

Biorąc pod uwagę znaczenie podjętego przez Doktorantkę tematu, szeroką znajomość opracowań naukowych obejmujących różne dyscypliny humanistyki, umiejętności warsztatowe, dobre zaplecze metodologiczne, poprawność analiz i interpretacji oraz oryginalność wniosków, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Sylwii Iwańczuk *Poeta i Inny: „świat tekstu" i obraz relacji międzyludzkich w korespondencji Mariny Cwietajewej* napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Cymborskiej-Lebody spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, dlatego rekomenduję jej Autorkę do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krydlo